

ULUSLARARASI GÖÇ VE İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ NEDENSELLİK ANALİZİ

Ebru Gül YILMAZ¹

1. GİRİŞ

Göç olgusuna yönelik kuramlar, olgunun ekonomik, politik ve sosyal gerekçelerine dayanılarak oluşturulmuşlardır. Göç, yaşanılan lokaline; ülke ya da şehrin, geçici ya da kalıcı olarak değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Lee, 1969: 285). Lee göçün zorunlu ya da gönüllü oluşu ya da ülke içi-ülke dışı oluşu noktasındaki ayırmalara tanımlamasında yer vermemiştir. Lee'nin tanımında yer almayan zaman ve mekân boyutu nispeten Mangalam'ın 1955-1962 dönemi göç literatürünü ele aldığı kitabında yer alan tanımında (1968), şu şekilde tamamlanmıştır; Göç, belli bir etkileşim sistemine ait olan ve göçmen olarak adlandırılan topluluğun, önceden değerlendirilmiş amaçlar için, nispeten kalıcı olarak, mevcut coğrafi mekânından farklı bir coğrafi mekâna hareket etmesidir (Mangalam, 1968:7). Uluslararası Göç Örgütü ise göçmen tanımını “*Kişinin hukuki statüsüne, hareketin gönüllü olup olmadığına, hareketin sebeplerine ya da kalış süresinin uzunluğuna bakılmaksızın, ikamet ettiği yerden ayrılarak uluslararası sınırlar ötesine ya da bir Devlet içerisinde bir yerden başka bir yere geçmekte olan ya da geçmiş kişi*” olarak yapmaktadır (IMO, 2019:9). Türk Dil Kurumu ise göçü ‘*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*’ olarak tanımlamıştır (TDK, 2021).

Göçle ilgili pek çok sınıflandırma söz konusudur. Bunlardan en temel olanı göç nedenine dayanan, Gönüllü (Proaktif) Göç ve Gönüllü Olmayan (Reaktif) Göçtür. Gönüllü göç, göçmenlerin kendi rızalarıyla ve ağırlıklı olarak daha iyi yaşam koşullarına ulaşma amacıyla gerçekleştirdiği yer değiştirme eylemi olarak tanımlanabilir. Gönüllü olmayan göç kavramının

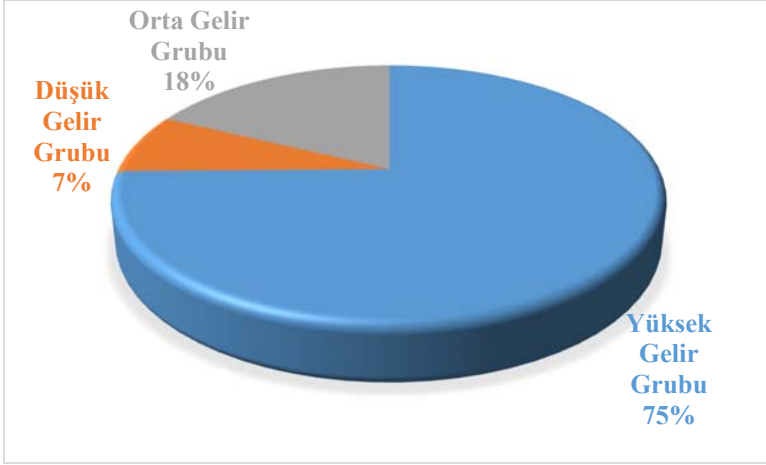
---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, egyilmaz@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3610-4982.

içerisinde ise sürgün edilenler, siyasi mülteciler, sığınmacılar gibi kendi arzusu dışında yer değiştirmek zorunda kalanların durumu yer almaktadır.

Sanayi Devrimi dönemi, sermaye ve işgücü bollaşması sonrası yaşanan erken dönem göç çalışmalarında uluslararası göçün ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerine değil, iç göçte tarımsal bölgelerdeki marjinal faydası sıfır olan fazla işgücünün şehirlere göçünün etkileri üzerinden durulmuştur (Lewis, 1954: 143). Göç olgusu en erken dönemde Yunan filozofu Eflatun tarafından; nüfus dengelemesi konusu kapsamında ele alınmıştır. Eflatun bir devletin iktisadi açısından kendisini yeterli kılabilmesi için nüfusunu dengelemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu dengeyi kurabilmek adına ise zorunlu tehcir bir başka ifade ile göçte zorlama, çocuk sayısına kısıtlama getirme, yurt dışından göç alma gibi tedbirlerden bahsetmiştir (Plato, 1993: 175). Göç hareketinin, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkeler yönünde doğru olduğu görülmektedir (Massey&Taylor, 2004:1). Uluslararası göçün, ağırlıklı olarak, yerel ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi yerine, yurt dışından gelen nakit akışıyla gerçekleşmesi sonucu, bağımlı topluluk gelişim modelini körüklediği düşünülmektedir. Bu da enflasyon, üretim kaybı, işsizlik oranında artış gibi pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Lakin söz konusu çıktılar teorik çerçeve içerisinde ele alınmış, bu çıktıları destekleyecek ampirik çalışmalar veri yetersizlikleri sebebiyle gerçekleştirilememiştir (Taylor vd., 1996: 397).

Dünya göçmen nüfusu 2020 itibarıyla 280 Milyon kişiye ulaşmıştır. Göçmen nüfustan oluşan tek bir ülkenin varlığı söz konusu olsaydı, bu ülke, Çin, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletlerinden sonra, 4. En yüksek nüfusa sahip ülke olurdu. 280 Milyonun %74'ünün yerleştiği, 30 ülkede analiz edildiğinde ise, bu ülkelerin 18'inin yüksek gelir, 8'inin yüksek-orta gelir, 4'ünün ise düşük-orta gelir grubu ülkeler olduğu görülmektedir. Bahsi geçen 30 ülke içerisinde yüksek gelir grubuna dahil 18 ülkenin, 30 ülkenin toplam göçmen nüfusunun %75'ini, yüksek-orta gelir grubuna dahil 8 ülkenin %18'ini, düşük-orta grubuna dahil ülkenin ise %8'ini oluşturduğu görülmektedir (Şekil 1). Göçmen nüfusun dağıldığı ülkelerin gelir gruplarına göre gerçekleştirilen basit analizi dahi, olayın ekonomik boyutunu açıkça ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Göçmen Nüfusun Seçilmiş 30 Ülke İçin Gelir Grubu Bazında Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası

Genel olarak göçmen nüfus yoğunlaşmasının, yüksek gelir grubu ülkelerde olmasının açıklaması, göç eden nüfusun daha yüksek yaşam koşullarına ulaşma isteği olabilecektir. Lakin düşük gelir grubu ülkelere göç etmiş olan %7'lik grup için bir öngörü ortaya koyabilmek güçtür. Bu noktada ilk akla gelen, göçün coğrafi bölgeler bazında ele alınmasının faydasıdır. Bölgesel çalışmalar, göç alan düşük gelir grubu ülkelerin, kendi coğrafi bölgesinde yer alan ülkelerle karşılaştırıldığında sosyal ve ekonomik açıdan daha güçlü bir yapı sergiledikleri sonucunu ortaya koyabilecektir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Gelinen noktada, göç olgusunu geleneksel yöntemlerle ekonomik koşullar, istihdam imkânları, gelire dayalı olarak ortaya koymak yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çağdaş göç teorileri refah düzeyi üzerindeki diğer etkenler olan eğitim, sağlık gibi unsurları da dikkate almışlardır (Aktaş, 2014:45). Kitabın bu bölümünde ise göç teorileri, göç türleri ve göç sebepleri üzerinde durulduktan sonra, bahsi geçen sosyal etkenlerin, ampirik olarak irdelenmesine yönelik olarak; insani gelişmişlik endeksi ve göç arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilecektir. Hesaplama metodolojisinde, beklenen ortalama ömür, yaşam süresi; beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı gibi yaşam süresi, yaşam standardı ve eğitim unsurlarını barındıran insani gelişmişlik endeksini kullanılarak, göçün bahsi geçen unsurların yetersizliğinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını ve yine aynı noktadan farklı bir bakış açısıyla bahsi geçen unsurlar anlamında güçlü ülkelerin göç çekip

çekmediği sınınanacaktır. Dünya genelinde, 1990 yılından başlamak üzere beşer yıllık eklemelerle 2020 yılına kadar temin edilebilen ve 2020 yılı itibarıyla dünya göçmen nüfusunun %74'ünü bünyesinde bulunduran 30 ülke belirlenmiştir. Bu ülkelerde bulunan göçmen nüfus adedi ve insani gelişmişlik endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilecektir. Nedensellik analizinde sırasıyla; değişkenler için Pesaran CD yatay kesit bağımlılık testi, Pesaran CIPS durağanlık analizleri, gecikme uzunlukları analizleri, Swammy S homojenlik analizi ve tüm bu testler doğrultusunda seçilecek en uygun nedensellik testi uygulanarak, nihai karara varılacaktır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Çalışma, 280 Milyon olan dünya göçmen nüfusunun %74'ünü bünyesinden bulunduran 30 ülke için, insani gelişmişlik düzeyinin göç nedeni olup olmadığını ve göçün insani gelişmişlik düzeyinde farklılaşmaya sebebiyet verip vermediğini çift yönlü ve ampirik yöntemlerle analiz eden ilk çalışma niteliğini taşımaktadır. Bu özelliğiyle, göç veren ülkelerin göç eden vatandaşlarına yönelik oluşturacakları stratejiler açısından önemli bir yol gösterici olacaktır.

2. SEÇİLMİŞ GÖÇ TEORİLERİ ÖZETLERİ

Göç teorileri üzerinde bir sınıflandırma yapma çabası, olgunun ekonomik, siyasi, kültürel temel olmak üzere çok boyutlu yapısı ve halen tüm yönleriyle ele alınarak ortaya koyulabilen kapsamlı bir kuramın bulunmaması sebebiyle oldukça güçtür. Türk araştırmacıların göç teorilerine ait sınıflandırmalarına Tablo 1'de yer verilmiştir. Tablondan da anlaşılacağı üzere göç teorilerinin sınıflandırılması noktasında da araştırmacılar tarafından fikir birliği sağlanamamıştır ve farklı sınıflandırmalar söz konusudur. Makro-Mikro, Klasik-Neo-klasik, Disiplinlere Göre olmak üzere üç ana sınıflandırma modelinden söz edilebilir.

Tablo 1. Türk Literatüründen Karşılaştırmalı Göç Sınıflandırma Örnekleri

Develi E.S. (2017)	Akyıldız İ.E. (2016)	Özcan E.D.E(2016)	Sert D.Ş. (2012)
1. Erken Dönem Göç 2. Modern Göç 2.1. Neo-klasik 2.2. Göç Sistemleri 2.3. İlişkiler Ağı 2.4. Dünya Sistemleri 2.5. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası 2.6. Yeni Göç 3. 21. Yüzyıl Göç	1. Geleneksel Göç 2. Ekonomik Temelli Göç 3. Tarihsel Perspektif Açısından Göç 4. Yeni Göç	1. Erken Dönem Göç 2. Çağdaş Göç 2.1. Neo-klasik 2.2. Zelinsky Hareketlilik Geçiş Hipotezi 2.3. İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası 2.4. Merkez-Çevre İlişkisi 2.5. Göç Sistemleri 2.6. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi 2.7. İlişkiler Ağı 2.8. Davranışsal Model (Önem Eşiği) 2.9 Sosyal Sistemler 2.10 Sosyal Sermaye 2.11. Kurumsal Teori 2.12. Birikimli (Döngüsel) Nedensellik 2.13. Ulusaşırı Göç	1. Proaktif Göç 1.1. Proaktif Göçle İlgili Sosyolojik Teoriler 1.1.1 Müdahil Fırsatlar 1.1.2 İtme-Çekme Modeli 1.2. Proaktif Göçle İlgili Ekonomik Teoriler 1.2.1. Neo-klasik Makro/Mikro 1.2.2. İkili İşgücü Piyasası ve İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi 1.3. Proaktif Göçün Coğrafi Teorileri 1.3.1. Mesafe 1.3.2. Uzamsal Hareketler 1.4. Proaktif Göçün Sosyo-ekonomik Teorileri 1.4.1. Dünya Sistemleri Teorisi 1.4.2. Tarihsel-Yapısal Yaklaşım 2. Reaktif Göç 3. Sürekli Göç 3.1. Ağlar 3.2. Ulusötecilik 3.3. Kurumsal T. 3.4. Kümülatif Neden-Sonuç

Kaynak: Sert (2012), Akyıldız (2016), Özcan (2016), Develi (2007), çalışmalarından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Göç teorilerini ele alan disiplinlere göre sınıflandırma yaklaşımı en etkin yöntem olarak değerlendirildiğinden, bu çalışmada sınıflandırma bu minvalde gerçekleştirilmiştir ve her sınıftan en etkin bulunan iki ya da üç teoriye yer verilmiştir.

2.1. Sosyoloji Tabanlı Göç Teorileri

Göç olgusunun aktörünün göçmenler olduğundan hareketle, göçün insanların sosyal hayattaki etkileşimlerini odağa alan göç teorilerinin ortaya konulmuş olması olağandır. Esasen erken dönem göç teorilerinin ağırlıklı olarak sosyoloji tabanlı teoriler oldukları ifade edilebilir. Bu kapsamda Ravenstein'in göçün yedi kuralını ortaya koyduğu ve Stouffer'in Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafe Teorisi'ne yer verilecektir.

2.1.1. Ravenstein'in Göç Teorisi

Ravenstein 1885 yılında Birleşik Krallık özelinde gerçekleştirdiği çalışmada; göçün temel sebebinin daha iyi imkanlar elde etmek üzere daha iyi ekonomik ve sosyal koşullar elde edilebilmek olduğunu ortaya koymuştur. Ravenstein'e göre göçün hızlanmasının ardındaki temel nedenler ise ulaşım imkanlarında ve işçilerin bilgi düzeylerindeki artışlar olmuştur (Ravenstein, 1885: 167-199)

Ravenstein'in çalışmasının en önemli özelliği göçü kanunlaştırma çabasıdır. 1885 yılında yaptığı çalışmada ortaya koyduğu kanunlar şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Göç edenler ağırlıklı olarak kısa mesafeye ve ticaret ve sanayinin gelişmiş olduğu merkezlere doğru göç etmeyi tercih ederler.
- 2) Sanayi ve ticaret merkezleri olan şehirler yönlü göçün artmasıyla birlikte, kırsal alanda meydana gelen boşluklar, daha uzak bölgelerde yaşayan göçmeler tarafından doldurulur.
- 3) İkinci maddede bahsi geçen yayılma süreci göç sürecinin tersi olmakla birlikte, göç ile aynı özellikleri taşır.
- 4) Her ana göç akımı, karşı bir göç akım yaratarak dengelemeyi sağlar.
- 5) Uzun mesafede göç edenler genellikle önemli sanayi ve ticaret merkezlerini tercih ederler.
- 6) Kırsal alanda yaşayanlar, kentte yaşayanlara göre daha fazla göç etmektedirler.
- 7) Kadınlar erkeklere göre daha fazla göç etme eğilimindedirler (Ravenstein, 1885:198-199).

Ravenstein, ilk çalışmasından 5 yıl sonra kaleme aldığı ikinci makalesinde göç etmenlerinden hiçbirinin insanların maddi anlamda daha iyiye ulaşma arzusunun önüne geçemeyeceğini belirtmiştir (Akyıldız, 2016:134).

2.1.2. Stouffer - İlişkiler Ağı Teorisi

İlişkiler ağı teorisi, eski göçmenler, yeni göçmenler ve potansiyel göçmenler arasındaki ilişkileri temel almaktadır. Teori, karar mekanizmalarından ziyade kararın aktörlerini odağına almış bir teori özelliği taşımaktadır. Teoriye göre göç etmiş olanlar, akrabalık, arkadaşlık, dostluk ilişkisi içerisinde buldukları potansiyel göçmenleri, göç ettikleri konumdaki yaşam koşulları, iş imkânları, göç koşulları vs gibi konular hakkında bilgilendirmek suretiyle göç risklerini minimize ederken, göç getirilerini artırmaları sebebiyle göç etme olasılığını artırmaktadırlar (Massey vs, 1993: 449)

2.2. Ekonomi Tabanlı Göç Teorileri

Ekonomik tabanlı göç teorileri bölgesel gelir düzeyi farklılıkları, itme noktası ve çekme noktası arasındaki ücret farklılıkları, göçün ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkileri gibi konular üzerine inşa edilmiş teorilerden oluşmaktadır. Bu kapsamda; Lewis, Harris ve Todaro, Piore ve Stark'ın teorilerine yer verilmiştir:

2.2.1. Lewis

Lewis 1954 yılında kaleme aldığı 'Sınırsız İşgücü Arzı ile Ekonomik Kalkınma' adlı çalışmasında, işgücü arzının çok, dolayısıyla ücret düzeylerinin düşük olduğu lokallerden, iş gücü arzının az, dolayısıyla ücret seviyesi yüksek olan lokaller yönlü göçün varlığından bahsetmiş, söz konusu göçün ise ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Lewis nüfus yoğunluğu, sahip olduğu doğal kaynaklara göre daha fazla olan bölgelerde, işgücünün marjinal faydasının sıfır hatta negatif olduğunu, bu tür bölgelerin ise göç verdiğini ifade etmiştir (s:189).

2.2.2. Harris ve Todaro

Harris ve Todaro'nun 1970 yılında kaleme aldıkları, 'Göç, İşsizlik ve Kalkınma: İki Sektörlü Analiz' isimli çalışmalarında kent ve kırsal kesimde olmak üzere iki sektörlü bir teori geliştirmişlerdir. Modelin en önemli varsayımı; kırsaldan kentlere yönlü göç beklenen kentsel reel gelir marjları, tarım sektöründeki reel gelir marjlarını aşmaya devam ettiği sürece devam etmesi hususundadır (s:127).

2.2.3. Piore: İkili İşgücü Teorisi

Piore, 1979 yılında geliştirdiği teoride, işgücü piyasasını ikiye ayırmıştır. Birincil işgücü piyasası olarak nitelendirilen grup, nitelikli işgücünün yer aldığı, yaratıcı ve katma değeri yüksek üretimin gerçekleştiği ve istihdamın süreklilik arz ettiği bir piyasadır. İkincil işgücü piyasaları ise niteliksiz işgücünün hâkim olduğu, katma değeri düşük ve tecrübe gerektirmeyen ürün üretiminin gerçekleştiği piyasalar olarak tanımlanmıştır. Teoriye göre göç arz değil talep yönlüdür. Bir başka ifade ile işgücüne olan talep göçü doğuran ana etmendir. Piore'e göre sanayileşmiş ülkelerin düşük ücretli işgücü talebi, bir başka ifade ile çekici gücü göçü doğurmaktadır (Piore, 1979).

2.2.4. Stark-İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi (NELM-New Economics of Labour Migration)

Stark 1991 yılında geliştirdiği teoride, göç kararlarının bireysel düzeyde değil, göçmenin ailesi ile birlikte alındığını ifade etmiştir. Stark'a göre karar birlikte alınmakla birlikte her zaman hane halkının tamamının göç etmesi söz konusu değildir. Hane halkının tamamı tarafından alınan kararlar aileden bir ya da birkaç kişinin göçü söz konusudur. Böylelikle aile bilinmeze gidişle ortaya çıkacak riski minimize etmekle birlikte haneye giren geliri maksimize etmiş olmaktadır (Stark, 1991).

2.3. Sosyo-ekonomi Tabanlı Göç Teorileri

2.3.1. Lee-İtme Çekme Teorisi

Lee 1966 yılında kaleme aldığı Göç Teorisi isimli çalışmasında, göçü, yaşanılan mevcut lokalin, geçici olarak ya da daimi olarak değiştirilmesi olarak tanımlamıştır. Lee göç kararlarının belirleyici unsurlarını;

- a) Mevcut yaşam yeri ile ilgili unsurlar
- b) Göç edilmesi planlanan yer ile ilgili unsurlar
- c) Engeller
- d) Bireysel unsurlar

olarak sınıflandırmıştır (Lee, 1966;49-50). Lee karar alıcının bu 4 unsurun itici ve çekici yönlerini ortaya koyduktan sonra, gerçekleştirdikleri hesaplamada çekici yanlar itici yanlardan daha fazla ise göç kararını aldıklarını belirtmiştir. İklim şartları, ekonomik imkanlar, vergilendirme sistemleri, eğitim imkanları en önemli karar unsurları olarak sıralanabilir (Lee, 1966: 50).

2.3.2. Oberg

Reaktif yani zorunlu göç teorilerinden birini ortaya koyan Oberg, 1994 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında, Lee'nin 1966 yılında ortaya oyduğu itme ve çekme modelini geliştirmiş; zorunlu göçe neden olan, terör, doğal afetler, sınır dışı edilme, mübadele gibi faktörleri sert faktörler, daha çok ekonomik ve sosyal olgulara ilişkili olan işsizlik, yaşam koşullarındaki yetersizlikler, sosyal ortamdan dışlanma gibi faktörleri ise yumuşak faktörler olarak nitelendirmiştir (s:367).

2.3.3. Mabogunje-Göç Sistemleri Teorisi

Mabogunje'nin 1970 yılında geliştirdiği teoriye göre hem göç alan hem de göç veren destinasyonlarda göç sonrasında ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklar oluşmakta ve karşılıklı göçmen değişimi ile bir göç sistemi oluşmaktadır. Teori, oluşan bu göç sisteminin mutlak surette coğrafi yakınlıktan kaynaklanarak oluşmadığını, ağırlıklı olarak ekonomik ve politik gerekçelere dayanarak meydana geldiğini ileri sürmektedir. Bu noktada sömürge ülkelerinden sömürgeci ülkelere olan göçmen akımları ve Türkiye-Almanya arasındaki işçi alımları örneklenmiştir. Fransa ve Cezayir arasından göç sistemi örneğın, coğrafi yakınlık kaynaklı değil, politik gerekçeli bir sistem olarak değerlendirilmektedir.

2.3.4. Wallerstein- Merkez-Çevre / Dünya Sistemleri Teorisi

Wallerstein 1974 yılında yayınladığı çalışmasında, göçün en önemli sebebinin kapitalist düzenin kendisi olduğu; işgücü göçünün, az gelişmiş lokallerden, refah düzeyi daha yüksek gelişmiş düzeyler yönlü olduğunu ortaya koymuştur. Teoride refah düzeyi yüksek; sermaye yoğun lokaller merkez, refah düzeyi görece düşük; işgücü yoğun lokaller ise çevre olarak nitelendirilmiştir. Merkez ve çevre ülkeler birbirlerine farklı ihtiyaçlarla bağlıdırlar ve bu bağ, göç hareketlerinin temelini oluşturur. Wallerstein'ın modelinde vurgulanması gereken bir önemli husus da, modern kapitalizm teknikleri ve modern bilimin ortaya koyduğu teknolojik gelişmelerin, dünya ekonomisinin, bütünleşik bir siyasi yapı olmaksızın üretebilmesini sağlıyor olmasıdır. (Leiss, 2008).

2.4. Coğrafi Göç Teorileri

Coğrafi göç teorileri, ağırlıklı olarak insan hareketliliğinde mesafenin etkisini analiz edip ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Zelinsky ve Lowry'nin teorilerine yer verilmiştir:

2.4.1. Zelinsky-Hareketlilik Geçiş Hipotezi:

Zelinsky (1971); göçü aşamalara ayırarak analiz ettiği çalışmasında, modernleşme sürecini meydana getiren bireysel hareketliliğin oluşturduğu belirli bir düzenlemeler örüntüsü olduğunu ortaya koymuştur (s:230-231). Zelinsky'nin ortaya koyduğu bu teori, modernleşme süreci aşamalarını baz alan, insan hareketliliğinin tanımına odaklanan ve hareketlilik değişikliklerine vurgu yapan coğrafi bir teoridir (Sert, 2012:23)

Şekil 2. Zelinsky Göç Dönemleri

Kaynak: Zelinsky'nin (1971), The Mobility Transition adlı çalışmasının 230 ve 231. Sayfalarından faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zelinsky, toplumların gelişme ve modernleşme sürecini; geleneksel toplumda göç, erken geçiş dönemi, geç geçiş dönemi, gelişmiş toplum dönemi, gelecekteki süper dönem olmak üzere beş aşamaya ayırmış her bir aşama için ise göç niteliklerinin farklılaştığını ortaya koymuştur (Şekil 2).

2.4.2. Lowry- Çekim Modeli

Lowry'nin 1966 yılında, göç etkenleri olarak hem göç alan hem göç veren lokaldeki, ücret düzeyleri, işsizlik oranları, tarım dışı işgücü miktarı, askeri personel sayısı olarak belirlediği ve coğrafya disiplini kanalıyla ortaya koyduğu çalışmasında, göç hacminin mevcut lokaldeki piyasa ile ilgisi olmadığı buna mukabil, göç edilecek yer seçimindeki piyasa koşullarına ait bilginin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Lowry, 1966:22).

3. LİTERATÜR

Çalışmanın ana amacı insani gelişmişlik düzeyi ve göç arasındaki nedensellik ilişkisinin sınanması yönünde olduğundan, literatür taraması göç olgusuna yönelik ampirik çalışmalara odaklanmıştır. Bu bakış açısıyla yapılan literatür incelemesinde göç olgusunun ampirik olarak, çoğunlukla ekonomik büyüme ve işgücü piyasası etkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür:

Taylor ve arkadaşları 1996 yılında gerçekleştirdikleri araştırmalarında; daha önce gerçekleştirilen çalışmalarında göçün, toplumsal düzeyde ekonomik gelişmeyi baltaladığı sonucu çerçevesinde toplandığını belirtmişlerdir (Taylor vd., 1996: 397)

Bednarikova 2003 yılında kaleme aldığı çalışmasında; Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasındaki göçün 'İnsani Gelişmişlik Endeksi' ile ilişkisini araştırmış; sağlık eğitim ve yaşam standardının insani gelişmişlik endeksinin üç farklı boyutu olduğundan bahsetmiştir. Parametrik olmayan lineer regresyon yöntemiyle yaptığı analiz sonucunda; sağlık ve yaşam standardında artış yaşayan ülkelerin aldığı göç miktarında da artış olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bednarikova, 2013:7).

Sotelo ve Gimeno 2003 yılında tamamladıkları araştırmalarında, kalkınma, göç ve psikoloji arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere İnsani Gelişmişlik Endeksini-HDI (Human Development Index) veri almışlar ve göç alan ülkelerin insani gelişmişlik endeksine göre sıralamalarının 10 ile 30 arasında olduğunu belirlemişlerdir. Bu sonucun ise orta düzeyde gelişmiş ülkeleri tercih yönündeki psikolojik bir etken olabileceğini gösterebileceğini ifade etmişlerdir (Sotelo & Gimeno, 2003:55)

Venturini ve Villosio, 1993-1997 yıllarını çeyreklik verilerle analiz ettikleri çalışmalarında, İtalyan işgücü piyasasındaki göçmenlerin ücret düzeyleri üzerinde pozitif etkisi olduğu buna mukabil işsizlik üzerinde herhangi bir negatif etkileye sahip olmadıkları sonucuna varmışlardır (Venturini & Villosio, 2004:21-22).

Agloba ve Acupan, Filipinler özelinde, 1975-2005 dönemi için göç üzerindeki ekonomik, politik ve demoşekil unsurların etkisini analiz ettikleri çalışmalarında; işsizlik, yetişkin okur-yazarlık oranı ve nüfus yoğunluğu göçün en önemli belirleyicileri olduğunu, bununla birlikte hükümet istikrarsızlığının ise göç üzerinde negatif etkisi olduğu ortaya koymuşlardır (Agloba & Acupan, 2010:386)

Akanbi, 2015 yılında gerçekleştirdiği çalışmada 19 adet Sub-Sahara Afrika ülkesini 1990-2013 dönemi için, iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanarak incelemiş ve göçün, göç alan ülkelerin insani gelişmişlik ve büyüme düzeylerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Araştırmanın sonucuna göre göçmen sayısında meydana gelen %1 düzeyindeki artış, insani gelişmişlik düzeyini, %0,022 oranında düşürmektedir (Akanbi, 2015: 683&691).

Sprenger, 2013 yılında kaleme aldığı çalışmasında, aynı zamanda OECD ülkesi de olan 21 Avrupa Birliği ülkesi için 1998-2010 dönemini incelemek suretiyle, göçün belirleyicilerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Demoşekil göç belirleyicileri olarak; yaş yoğunlukları, eğitim, kadın işgücünün istihdam içerisindeki payını, coğrafi göç belirleyicisi olarak coğrafi mesafeyi, sosyal ağlar belirleyicisi olarak, göç edilecek lokalde kendi milletinden nüfusun varlığı, kültürel belirleyici olarak, konuşulan dil ve din paralellliğini, ekonomik belirleyiciler olarak kişi başına milli gelir ve işsizliği, politik belirleyici olarak ise emek hareket serbestliğini veri almıştır. Sıradan En Küçük Kareler yöntemi kullanarak gerçekleştirdiği analizinde, göç akımlarında ekonomik faktörlerin etkin olduğunu; bir başka ifade ile ekonomik olarak güçsüz olan ülkeden, güçlü olan ülkeler yönlü bir göç akımı olduğu, benzer dilleri konuşan ülkeler arasındaki göç akımının daha güçlü olduğu, sosyal ağlarının varlığının, coğrafi mesafesinin yakın oluşunun, ve benzer dillerin konuşuluyor oluşunun göç üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit etmiştir (Sprenger, 2013:47-48).

Docter, 2020 yılında tamamladığı tez çalışmasında; 2014 ve 2015 yılları arasındaki göç eden nüfus miktarını baz almış ve HDI-İnsani Gelişmişlik Endeksi değişimi ile paralellliğini analiz etmiştir. Bunun için basit doğrusal regresyon modelini uygulamış ve insani gelişmişlik endeksi ve göç arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.

Literatür taraması sonucunda Göç ve İnsani Gelişmişlik arasında sınırlı sayıda çalışma olduğu, bu çalışmaların bazılarının bölgesel olduğu bazılarının ise çok sınırlı bir zaman dilimini kapsadığı, çalışmaların çoğunda regresyon yöntemi ile analiz yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda, bu çalışma;

insani gelişmişlik ve göç arasında nedensellik analizi yapan tek çalışma olması ve göçmen nüfus adedinin %74'ünü oluşturan 30 ülkeyi analize dahil etmesiyle, geniş bir kapsam sunması açısından da literatüre katkı sunacaktır.

4. VERİ VE METODOLOJİ

Çalışmanın ampirik analiz bölümünde çift yönlü nedensellik ilişkisinin sınanması için 'İnsani Gelişmişlik Endeksi-HDI' ve 'Göçmen Nüfus' verileri kullanılmıştır.

4.1. Veri

Göçmen nüfus adedi en yüksek olan, dünya göçmen nüfusunun ise %74'ünü oluşturan 30 ülke belirlenmiş (Tablo 2) ve bu ülkelerin HDI verileri de temin edilerek nedensellik sınaması yapabilmek üzere; yatay kesit bağımlılığı, birim kök, gecikme belirleme, homojenlik testleri uygulanarak analiz gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Göçmen Nüfusu En Yüksek 30 Ülke

Ülke	Milli Gelir Açısından Ülke Grubu	Göçmen Nüfus	Toplam Göçmen Nüfus İç. Pay
Birleşmiş Milletler	Yüksek Gelir	50 632 836	18%
Almanya	Yüksek Gelir	15 762 457	6%
Suudi Arabistan	Yüksek Gelir	13 454 842	5%
Rusya Federasyonu	Yüksek-Orta Gelir	11 636 911	4%
Birleşik Krallık	Yüksek Gelir	9 359 587	3%
Birleşik Arap Emirlikleri	Yüksek Gelir	8 716 332	3%
Fransa	Yüksek Gelir	8 524 876	3%
Kanada	Yüksek Gelir	8 049 323	3%
Avustralya	Yüksek Gelir	7 685 860	3%
İspanya	Yüksek Gelir	6 842 202	2%
İtalya	Yüksek Gelir	6 386 998	2%
Türkiye	Yüksek-Orta Gelir	6 052 652	2%
Ukrayna	Düşük-Orta Gelir	4 997 387	2%
Hindistan	Düşük-Orta Gelir	4 878 704	2%
Kazakistan	Yüksek-Orta Gelir	3 732 073	1%
Tayland	Yüksek-Orta Gelir	3 632 496	1%
Malezya	Yüksek-Orta Gelir	3 476 560	1%
Ürdün	Yüksek-Orta Gelir	3 457 691	1%
Pakistan	Düşük-Orta Gelir	3 276 580	1%
Kuveyt	Yüksek Gelir	3 110 159	1%
Çin-Hong Kong	Yüksek Gelir	2 962 492	1%
İran	Yüksek-Orta Gelir	2 797 235	1%

Ülke	Milli Gelir Açısından Ülke Grubu	Göçmen Nüfus	Toplam Göçmen Nüfus İç. Pay
Japonya	Yüksek Gelir	2 770 996	1%
Fildişi Sahili	Düşük Gelir	2 564 857	1%
Singapur	Yüksek Gelir	2 523 648	1%
İsviçre	Yüksek Gelir	2 491 249	1%
Umman	Yüksek Gelir	2 372 836	1%
Hollanda	Yüksek Gelir	2 358 333	1%
Arjantin	Yüksek-Orta Gelir	2 281 728	1%
Katar	Yüksek Gelir	2 226 192	1%
Toplam		209 016 092	74%

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden faydalanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

4.1.1. İnsani Gelişmişlik Düzeyi Ölçümü

İnsani Gelişmişlik Düzeyi ölçümü için, UNDP- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın hesapladığı HDI-Human Development Index; İnsani Gelişmişlik Endeksi Kullanılmıştır. 0 en düşük düzeyi, 1 ise en yüksek düzeyi ifade edecek şekilde hesaplanan endeks 1990 yılından başlamak üzere günümüze kadar yıllık olarak yayınlanmıştır. Endeks hesaplama metodolojisinde kullanılan değişkenler, ortalama okullaşma yılı, beklenen okullaşma yılı ve beklenen ortalama ömür olmak üzere, yaşam süresi ve eğitim temellidir (UNDP, 2007).

4.1.2. Göç Ölçümü

Göç ile ilgili olarak; akım değer ve stok değer, göç veren ülke ve göç alan ülke olmak üzere farklı sınıflandırmalara tabii veriler yayınlanmaktadır. Çalışmada, göç alan ülkedeki stok göçmen adedini gösterir veri seti kullanılmıştır. Veri, Dünya Bankası kaynakları kullanılarak temin edilmiştir.

4.2. Metodoloji

Göç ve insani gelişmişlik arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmek üzere belirlenen model aşağıdaki gibidir:

$$Göçit = \theta i + \alpha 1HDIit + \epsilon 1it \quad (1)$$

$$HDIit = \mu i + \beta 1Göçit + \epsilon 2it \quad (2)$$

i panel birim sayısını, t -zamanı θ ve μ gözlemlenemeyen ülkeye özgü etkileri, $\epsilon 1it$ ve $\epsilon 2it$ hata terimlerini β ve α ise katsayıları ifade etmektedir.

Veriler arasında nedensellik ilişkisini analiz etmek üzere en uygun nedensellik testini seçebilmek adına bir seri prosedürel testin uygulanması gerekmektedir. Bunlardan ilki yatay kesit bağımlılığı testidir.

4.1.3. Yatay Kesit Bağımlılığı- Pesaran CD Testi

Yatay kesit bağımlılığının sınanması, paneli oluşturan birimler; yani ülkeler arasından herhangi birinde yaşanan sıra dışı bir gelişmenin, diğer ülkeleri etkileyip etkilemeyeceğinin analizidir. 1980 sonrası artan globalleşmeyle birlikte ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıkları artmış, bu da ülkelerin birinde yaşanan ekonomik kriz gibi sıra dışı bir gelişmenin diğer ülkeleri de etkilemesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının varlığının tespiti için, Pesaran CD testi uygulanmıştır.

Pesaran CD testi;

$$CD = \sqrt{(1/(N \cdot (N - 1)) \cdot \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T p_{ij}^2 - 1))} \sim N(0,1) \quad (3)$$

eşitliği ile ifade edilmektedir. Ho hipotezi: Yatay kesit bağımlılığı yoktur, H1 hipotezi: Yatay kesit bağımlılığı vardır şeklinde set edilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının olup olmaması durumuna göre, nedensellik sınaması kapsamındaki diğer testler farklılaşabilecektir. Yatay kesit bağımlılığı olmadığı durumda birinci nesil birim kök testleri tercih edilmesi gerekirken, varlığı durumunda ise ikinci nesil birim kök testlerinin tercih edilmesi gerekmektedir.

4.1.4. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Veri setlerinin durağanlığını sınamak üzere, yatay kesit bağımlılığının da varlığı göz önüne alınarak ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran'ın CADF-“Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey Fuller”/”Cross Section Augmented Dickey Fuller” testi uygulanmıştır. Test, panel birim sayısı-N'in zaman serisi verileri-T'den büyük ya da küçük olduğu durumlarda kullanılabilme esnekliği sağlaması (Pesaran, 2007;266-267) açısından da uygun görülmüştür.

‘ADF-Genişletilmiş Dickey Fuller’ regresyonunun gecikmeli yatay kesit ortalamaları formunda olan test 4 numaralı eşitlikte belirtilmiştir:

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + p_{it-1} + d_0 \bar{y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

4.1.5. Swammy S Homojenlik Testi Sonucu

Paneli oluşturan birimlerin yani ülkelerin benzer yapıda olup olmadıkları homojenlik testleri ile belirlenmektedir. Birimlerin benzer özellikler taşımadığı bir veri setinde homojen paneller için kullanılan yöntemlerle ilerlemek heterojenlik sapmasına sebebiyet vermekte ve sonuçların tutarsız olmasına yol açmaktadır (Tatoğlu, 2018:2-3). Homojenlik testi olarak Swammy S testi uygulanmıştır.

4.1.6. Dumitrescu ve Hurlin

Heterojen paneller için uygun olan ikinci nesil nedensellik testi Dumitrescu ve Hurlin (2012); $N > T$ ve $T > N$ olduğu durumlarda, veriler arası eşbütünlük olması ya da olmaması halinde, hem küçük hem de büyük örnekleme çalışıldığı hallerde de tutarlı sonuç veriyor olması sebebiyle tercih edilmiştir.

Dumitrescu ve Hurlin heterojen yapılarda dört tür nedensellik ilişkisi geliştirmişlerdir. Bunlar; Homojen Nedensellik (HC), Homojen olmayan nedensellik (HNC), Heterojen Nedensellik HEC, Heterojen Olmayan Nedensellik (HENC)'dir.

Panel VAR modelinin ilki 3 nolu eşitlikte belirtildiği gibidir:

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} X_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Homojen olmayan nedensellik (HNC) için temel hipotez;

$$H_0: \beta_i = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N$$

Alternatif hipotezler;

$$H_1: \beta_i = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N_1$$

$$H_1: \beta_i \neq 0 \quad \forall i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$$

$$W_{N,T}^{HNC} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{it} \quad (6)$$

W_{it} : boş hipotezi sınamak için Wald istatistiğidir.

$$H_0: \beta_i = 0 \text{ of } i. Z_{N,T}^{HNC} = \frac{N}{2K} (W_{N,T}^{HTC} - K) \quad (7)$$

7 numaralı eşitlikte belirtilen $Z_{N,T}^{HNC}$ panel birim sayısının zaman serisinden daha küçük olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

$$Z_{N,T}^{HNC} = \frac{\sqrt{(W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{it}))}}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{it})}} \quad (8)$$

8 numaralı eşitlikte belirtilen $E(W_{i,T})$ ortalamayı, $Var(W_{i,T})$ varyansı ifade etmektedir. Z_N^{HNC} panel birim sayısının zaman serisinden daha büyük olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

5. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmanın ampirik analiz bölümünde göç ve insani gelişmişlik endeksi arasındaki nedensellik analizi sınaması çerçevesinde sırasıyla gerçekleştirilen; yatay kesit bağımlılığı, birim kök testi, homojenlik testi, gecikme belirleme testleri ve son olarak diğer test sonuçlarına göre belirlenen en uygun nedensellik testi uygulanmıştır:

5.1. Yatay Kesit Bağımlılığı- Pesaran CD Test Sonuçları

Nedensellik sınaması için seçilen dönem ve ülkelere ait verilerin yapısına göre en uygun testi belirlemek üzere öncelikli olarak yatay kesit bağımlılığı testi gerçekleştirilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı testi paneli oluşturan birimlerin bir başka ifade ile ülkelerin birinde meydana gelen sıradışı bir etkinin panelin diğer birimlerini etkileyip etkilemediğini analiz etmek üzere gerçekleştirilen CADF-“Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey Fuller”/”Cross Section Augmented Dickey Fuller”testi sonuçlarına Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3. Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	CD-Test	P-Değeri
HDI	52,58	0,0000
Göçmen	28,56	0,0000

Test sonucuna göre H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi reddedilmekte ve yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edilmektedir.

5.2. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Test sonuçlarına göre hem Göçmen Sayısı hem de HDI veri setinin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Variable	Level	
	t-bar	P-Value
HDI	-3,162	0,000
Göçmen	-2,481	0,001

5.3. Swammy S Homojenlik Testi Sonucu

Panel birimlerinin homojen ya da heterojen olması örneklem seçim metodolojisi ile yakından ilişkilidir. Çalışmada, ülkeler göçmen sayısına göre sıralanmış, ve toplam göçmen sayısının %74'ünü oluşturan 30 ülke belirlenmiştir. Çok spesifik bir seçim kriteri belirlendiğinden panelin heterojen yapıda olduğu öngörülmektedir. Nitekim Swammy S Homojenlik test sonucuna göre, panelin heterojen panel olduğu netleşmiştir:

Test of parameter constancy: $\chi^2(58) = 14034.85$ Prob > $\chi^2 = 0.0000$

5.4. Dumitrescue and Hurlin Nedensellik Sonuçları

Dumitrescue ve Hurlin nedensellik testi sonuçlarına göre HDI ve Göçmen nüfus arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Bu sonuç bizi HDI düzeyinin göçe sebebiyet verdiği ve göçün HDI üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Tablo 5: Dumitrescue and Hurlin Nedensellik Sonuçları

	$W_{N,T}^{NHC}$	$Z_{N,T}^{NHC}$	Z_N^{NHC}
HDI-Göçmen	6,4269	21,0184 (0,0000)	5,5309 (0,000)
Göçmen-HDI	3,1339	8,2644 (0,0004)	1,7047 (0,0882)

6. SONUÇ

Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanmaya başlayan sermaye- işgücü hareketliliği, teknolojik gelişmelerle birlikte ivmelenen uluslararasılaşma süreci, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın önde gelen ülkelerinin girişimiyle hız kazanmış ve günümüzde, üretim faktörlerinin tamamı açısından mobilitenin son derece arttığı bir evreye ulaşılmıştır. Dolayısıyla hem teknolojik gelişmelerle sağlanan ulaşım imkânları artışı, hem bilişim teknoloji gelişmeleriyle bilgiye erişimde yaşanan kolaylık, globalleşme sürecinde yaşanan üretim faktör hareketliliğine uygun hukuki alt yapı ile birleşince göç olgusu günümüzde pek çok araştırmacı için dikkat çekici bir konu olmaya devam etmiştir. Gelineen noktada, dünyadaki göçmen nüfus toplamı, Çin, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra dünyanın en büyük 4. ülkesi olabilecek kadar büyük bir hacme ulaşmıştır. Bu haliyle de olgu, pek çok araştırmacının inceleme konusu olmuştur. Bu minvalde gerçekleştirilen çalışmalar sonucu, göçün belirleyicilerinin; ekonomik, demoşekil, coğrafi, sosyolojik, politik olmak üzere farklı disiplinlerin

uzmanlık alanlarına giren unsurlardan oluşması sebebiyle literatürde göç ile ilgili çok sayıda kuram ortaya çıkmıştır.

Lakin literatürde yaşam kalitesi ve eğitimi odağına alan bir endeks olan İnsani Gelişmişlik Endeksi ile göç ilişkisini analiz eden kısıtlı sayıda çalışma mevcuttur. Mevcut çalışmalar kısıtlı ülke grupları ya da kısıtlı zaman dilimlerini ele almış ve ağırlıklı olarak regresyon analizleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda HDI ve göç ilişkisi üzerinden bir fikir birliğine varılamamıştır: kimi araştırmanın sonucuna göre, HDI ve göç arasında bir ilişki bulunamazken, kimi araştırma, göçün HDI üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Mevcut çalışmalar içerisinde, iki değişken arasında çift yönlü bir ilişkinin sınındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürdeki bu açığın tamamlanması amacıyla, bu çalışmada dünya göçmen nüfusu ülkeler bazından büyükten küçüğe sıralanmış ve göçmen nüfusun yer aldığı en kalabalık 30 ülke belirlenmiştir. Söz konusu 30 ülke dünya göçmen nüfusunun %74'ünü oluşturmaktadır. Bu ülkeler için göç ve insani gelişmişlik düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisi sınanmış ve HDI düzeyinin göçe sebebiyet verdiği ve göçün HDI üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Göç üzerine gerçekleştirilecek araştırma serisinin ilki olan insani gelişmişlik-göç ilişkisi konulu çalışma eğitim ve yaşam standardının göç konusunda belirleyici olduğunu, eğitim ve yaşam standardının ise göçle birlikte farklılaştığını göstermiştir. Serinin bir sonraki çalışması ise göç belirleyicilerinin etkinlik derecelerini ölçümleyecek bir araştırma olacaktır.

KAYNAKÇA

- Agloba F.W, Acupan A.B. (2010). An empirical analysis of international labour migration in the Philippines. *Economic Systems*. 34(2010): 386-396
- Akanbi, O. A. (2015). Impact of migration on economic growth and human development. *International Journal of Social Economics*, 44(5): 683-695.
- Aktaş, M. T. (2014). Göç olgusu ekonomik kalkınmada itici güç olabilir mi? Aksaray Üniversitesi
- İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1):37-48.
- Akyıldız, İ. E. (2016). Göç teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *Uludağ Journal of Economy and Society*, 35: 127-176.

- Bednarikova J. (2013). The analysis of the intra-union migration in connection with the HDI and its three dimensions. *Reprodukce Lidského Kapitálu – Vzájemné Vazby a Souvislosti*. 9(10):1-8.
- Develi, E. S. (2017). 21. Yüzyılda Göç Olgusu: uluslararası göç teorilerinin ekonomik politiği. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 Göç Özel Sayısı: 1343-1353.
- Docter, A. E. (2020). Human migration rates in relation to HDI scores of states. *Honors College Theses*. 55.
- Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012), Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels, *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Gvilava, L. (2019). Göç krizi operasyonel çerçevesi. İstanbul: International Organization of Migration.
- Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment And Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Mangalam, J. J. (1968) *Human Migration: A Guide to Migration Literature in English 1955-1962*.
- Massey, Douglas. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A Review And Appraisal. *Population And Development Review*, 431-466.
- Massey, D. S., & Taylor, J. E. (2007). *International migration: prospects and policies in a global Market*. Oxford: Oxford University Press.
- Lee, E. S. (1969) "A Theory of Migration". J.A. Jackson (der.) *Migration içinde*. Great Britain: Cambridge University Press, 283-297.
- Leiss W. (2008). Review of the modern world-system: capitalist agriculture and the origins of the european world. -economy in the sixteenth century by Immanuel Wallerstein. *Canadian Journal of Political Science*. 10(1): 202-203.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour. *Manchester School of Economic and Social Studies* 22(2):139-191.
- Lexington: The University of Kentucky Press. Mangalam, J. J. (1968) *Human migration: A guide to migration literature in english 1955-1962*. Lexington: The University of Kentucky Press.

- Lowry, I. S. (1966). Migration and metropolitan growth: Two analytical models. San Francisco: Chandler
- Oberg, S. 1994. Spatial and economic factors in future south-north migration. Pages 361-385 in W. Lutz, ed. The Future Population of the World. What Can We Assume Today? London: Earthscan.
- Özcan, E. D. (2016). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4): 183-215.
- Pesaran H., Smith R. And Im K.S., (1995). Dynamic linear models for heterogenous panels. Working Papers in Economics 9503, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Peseran, H. M. (2004), "General diagnostic tests for cross section dependence in panels". *Discussion Paper*, No. 1240 August, p. 5. <https://doi.org/10.17863/CAM.5113>
- Pesaran, Hashem M. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22 (2), 265-312.
- Plato (1993). Republic. (Çev. Waterfield, R.) Oxford:Oxford University Press. (Orijinal yayın tarihi, 1713).
- Peterson, W. (1970) "A General Typology of Migration",C.J. Jansen (der.) Readings in the Sociology of Migration (First Edition) içinde, Britain: Pergamon Press Ltd., 49-69.
- Piore, M.J. (1979) Birds of passage. Migrant labor and industrial societies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal Of The Statistical Society Of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal Of The Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Sert, D. Ş. (2012). Uluslararası göç yazınında bütünlüyci bir kurama doğru. T. Bora içinde,
- Küreselleşme çağında göç: kavramlar, tartışmalar (s. 19-37). İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş.
- Sotelo M.J., Gimeno L. Migration, development and psychology, looking for a link. *Social Behavior and Personality*. 31(1): 55-95.

- Sprenger, . (2013). The determinants of international migration in the European Union: An empirical analysis, IOS Working Papers, No. 325, Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (IOS), Regensburg
- Stouffer, S.A. (1940). Intervening opportunities: A theory relating mobility and distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Tatoğlu, F. Y. (2016). Panel veri ekonometrisi . İstanbul: Beta.
- Tatoğlu, F. Y. (2018). Panel zaman serileri analizi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Taylor, J. E., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Massey, D. S., & Pellegrino, A. (1996). International migration and community development. *Population Index*, 62(3): 397-418.
- TDK. (2021). Genel Türkçe Sözlük. göç ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr). (Erişim tarihi: 06.06.2021)
- Venturini, A. and Villosio, C. (2004). Labour market effects of immigration: and empirical analysis based on italian data. *International Migration Paper No. 60*, International Labour Organisation.
- Wallerstein, Immanuel (1974). The modern world-system ı capitalist agriculture and the origins of the european world-economy in the sixteenth century, Academic Press.
- Zelinsky, Wilbur. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 219-249.
- UNDP. (2007-08). Human Development Report 2007